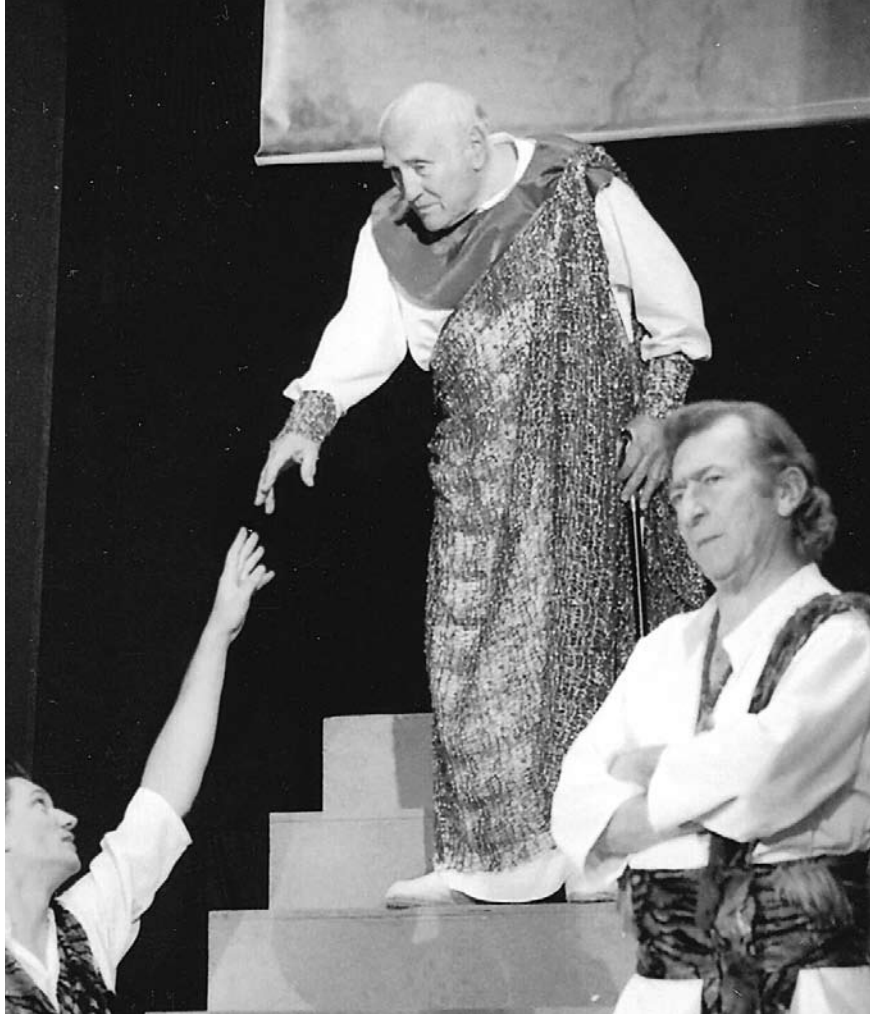

A megelevenedett Michelangelo-kép
(Éva - Buzogány Márta, Ádám -
Lénárt László, az Úr - Bánffy György,
Lucifer - Kárpáti Tibor

Szigethy István Lucifer és a földi nő

A Magyar Örökség díjjal kitüntetett Evangélium Színház 2009. november 6-án bemutatta a Duna Palotában *Az ember tragédiáját*. Udvaros Béla hosszú rendezői pályafutását ezzel az előadással kívánta megkoronázni. Bátor feladatra vállalkozott, hiszen állami vagy önkormányzati támogatás nélkül, csak egyházak és magánszemélyek szponzorálásával óriási kihívást jelentett a hatalmas mű színre vitele.

A rendező koncepcióját a szórólapon összefoglalja: a Tragédiát „rehabilitálni” kívánja, vissza akar térni magához Madáchhoz az elmúlt évek rendezői kísérletezései, belemagyarázásai, különösen az új Nemzeti Színház nyitó előadásának kudarca után – hiszen az óta a művet más fővárosi színház sem tűzte műsorára. Az első tizenkét előadás telt háza, a közönség hosszú vastapsa, az újságcikkek elismerése bizonyítja igazát: a jogaiba visszaállított remekmű újra színházba hívja a nézőket.

E rendezői cél így előtérbe helyezte Madách gondolatait, a színészi játékot, az előadás emberközeli kamarajellegét a máshol gyakran alkalmazott költséges látványelemekkel, tömegjelenetekkel szemben. Nem vállalkozom az előadás egészének méltatására, de egyik érdekes újdonságáról feltétlenül szeretnék részletesebben beszámolni.

Borbély László a Lyukas órában elemezte irodalmi folyóirathoz méltó színvonalon, mélyen az

előadást. Ő is felfigyelt arra, hogy Udvaros Béla érdekes szerepsort bízott ugyanarra a színésznőre: *„Elveszhetnének a káprázatvilágban, amelynek számos csalfa tüneménye közül az egyik meghatározó alak (Geszty Glória) új és új maszkot öltve néha Hippiként, Heleneként, londoni cigányasszonyként vagy kéjhölgyként tűnik fel.”*

E „csalfa tünemény” tehát egy és ugyanaz – csak más és más alakban, maszkot öltve! Mint Ádám és Éva a történelmi színekben... Az a rendezői ötlet, hogy e szerepeket egy színészre osztotta, a mű olyan érdekes összefüggéseit tárta fel, melyek eddig nem kaptak hangsúlyt.

Úgy adódott, hogy Geszty Glóriával néhány éve hosszasan beszélgettünk *Az ember tragédiájáról*, idéztünk belőle számunkra kedves részleteket. Említette, beteljesületlen álma, hogy játsszék benne. Most, hogy megkapta e lehetőségét, beszélgetésünkre emlékezve megkért, hogy elemezzük végig a szerepeit. Nemcsak a szöveget, hanem mélyebb összefüggéseit és magát a kort is, melyben az egyes színek játszódnak. Megtisztelt a kérése. Ilyen feladattal még nem találkoztam. Ahogy a szerepei felől közelítettük a jól ismertnek vélt művet, hasonlított arra, mintha bíróság előtt valamelyik mellékszereplő képviselőjében, védelmében kellene eljárnom, akinek a szemüvegén keresztül mennyire más hangsúlyt kaphatnak az egész ügy részletei, összefüggései! Ahogy most e szerepsorra koncentráltunk,

A megkísértett
kísértő
(Hippia - Geszty
Glória, Lucifer -
Kárpáti Tibor)

kezdett világossá válni számunkra, hogy e látszólag nagyon különböző nőalakokat valami mégis összeköti, láncra fűzi, egységbe foglalja. Ezt az elemzésünket szeretnénk másokkal is megosztani, kiegészítve a már megvalósult előadás tapasztalataival.

*

Bár Lucifer Ádámra és Évára együttesen bocsát álmot, mégis valójában csak az ősatyával kettesben járják be a történelmet és az elképzelt jövőt. Ádám álmodik, ebben jelenik meg Éva más-más alakban, és csak előbb-utóbb ismeri fel benne társát, az örök nőt. Így amíg Éva a paradicsomi és a Paradicsomon kívüli jelenetekben önálló személyiség, a történelmi színekben tulajdonképpen Ádám álmainak asszonya. Ahogy Madách – szinte Carl Gustav Jungot megelőlegezve – személyiségének egyes részeit jeleníti meg elkülönítve Ádám (a lélek), Lucifer (az ész), az Úr (a mélymag) vagy akár a Föld szelleme képében, Éva is lelkének női oldala, jungi értelemben vett „animája”, aki gondolataiban, álmaiban más és más módon személyesül meg. Egyes rendezések a női főszerepet a történelmi színek eltérő karakterei miatt különböző színésznőkre is bízták.

Az Udvaros Béla által Geszty Glóriának összeállított szerepsor viszont nagyon is hús-vér nőket kapcsol össze, akik életük anyagi, racionális, „luciferi”

valóságában valamilyen kapcsolatba is kerülnek magával a kitalált arkangyallal. Hippianál és Helenénél ez nyilvánvaló, gyakran alakítja is ugyanaz a színésznő – így például az 1936-os lemezfelvételen Lukács Margit, a Szinetár Miklós által rendezett tévéváltozatban Ronyecz Mária, Ruszt József zalaegerszegi színházindító rendezésében Egervári Klára. Udvaros Béla viszont hozzájuk csatolta a londoni szín kéjhölgyét és jósnőjét is – akik ugyancsak kapcsolódnak Luciferhez! De önmagukban is valamilyen módon – Borbély László szavaival – földi káprázatvilágának csalfa tüneményei, akik a túlélésért, jobb életért, boldogságért küzdve még korok normáit, konvencióit is túllépik, akár az ördöggel is kokettálnak. Geszty Glória élvezi a rendező által felkínált sokszínű lehetőséget, étellel tölti ki, kis játékokkal gazdagítja – és e szerepsorból a közöset megtalálva megteremtették a negyedik korokon átívelő szerepet: Lucifer állandó női partnerét.

*

E szerepsorban legszínesebb, legösszetettebb Hippia alakja. A római szín szinte önálló, megrendítő dráma, ebben központi szereplő. Az elején még ő és Cluvia, mint vidám, elkényeztetett, minden luxust megkapó „kéjhölgyek ledéren öltözve dőzsölnek” a társaság „kéjenceivel.” Dalában dicsőíti a bort és

E hír szép
summát ígér
(cigányasszony
- Geszty Glória)

szerelmet, táncol, flörtöl, minden férfival kikezd. E ragyogásból zuhan a mélybe. A szín egyik csúcspontja, mikor partnere, Lucifer (Kárpáti Tibor) cinikus javaslatára, többi társának hangos ovációja közepette, könnyedségére büszkén megcsókolja a halottat – és ebbe beledörren Péter apostol figyelmeztetése. Megrendül a döghalál érintésétől, átéli gyors haldoklásának kínjait. Hiába fordul segítségért, legalább együttérzésért addig vele együtt szórakozó társaihoz. Még a halálos csókra biztató Lucifer is szemébe vágja: „Ma néked, holnap nekem, édesem”. Gondtalan életének gyors összeomlásában csak Péter apostol vigaszának, az isteni szeretet megváltó erejének átélése nyújt segítséget, segíti át a borzalmas halálon. Haldoklásakor szinte megáll a levegő a nézőtéren. És közben, ellenpontjaként az apostol profetikussá, jövőbe vivő szavai Mucsi Sándor szuggesztív előadásában szinte súlyos kövekként gördülnek... A megcsömörlött társak sorra távoznak a színről, csak magukkal törődve. Végül az előadás egyik legszebb jelenete, mikor az utoljára maradt Éva (Buzogány Márta) elbúcsúzik a halottól. Egyedül ő.

Érdekes, hogy e szerep néhány percbe tömörítve mennyire emlékeztet egy másik hasonló életű, sorsú nő tragédiájára, a Kaméliás hölgy, még inkább a Traviata jóval hosszabb eseménysorára. Hippia dala szinte ugyanarról

szól, mint amiről a párizsi kurtizán hódolójával együtt a nyitójelent pezsgő-duettjében énekel. Hippia: „*Borral, szerelemmel eltelni sosem kell*”, Traviata: „*Csak kábítsd a szíved a borral, mámorral...*”, „*Egyetlen jó a kéj!*”¹ És így tovább. A kezdeti gondtalan, fényes életet egyaránt beárnyékolja a súlyos fertőzés. Végül mindkét hősnőt halála előtt a szeretet váltja meg: Violetta a visszatérő Alfréd szerelme, Hippia az isteni szeretet átélése. Ismerte-e Madách Verdi remekművét? Hiszen nem sokkal korábban, 1853. március 6-án mutatták be Velencében, Pesten pedig 1857. november 10-étől játszották. Persze Madách akár kapott a Traviatától ötletet, akár teljesen önmagától teremtette meg Hippia alakját, vele az egész mű legdrámaibb szerepét alkotta meg.

A konstantinápolyi színben Helene talpraesett társnője Izóranak, az örök Évának. Ő bezzeg nem ájul el az őket üldöző – „*nem is rút*” – katonáktól, mint úrnője. Hétköznapi, természetes női filozófus is. Lucifer nem sokkal korábban gúnyolódott azon, hogy a férfi nem képes a nőt valódi értékén megbecsülni. Vagy sárba rántja, „*állati vágyának eszközéül tekinti*”, vagy eszmeivé magasztosítja, „*míg terméketlen hervad csókja el.*” Miért nem fogadja el annak, ami valójában? Ezt erősíti meg női oldalról Helene: „*hiszen a nő se szellem csak merőben*”. Különleges „lélekvándorlása” során szinte kis női bosszút is áll Luciferen római cserbenhagyásáért: ha az örök kísértő megint kikezdett vele, akkor álljon csak helyt ezért. Rámenőssége elől szegény Lucifer végül szökni kénytelen: hiszen „*szerelmeskedni nem fog tán az ördög.*”

A londoni szín szatíra Madách korának kiábrándító valóságáról, kisszerűségéről. Az író keserű humora időnként szinte Brecht *Koldusoperájának* Londonát, groteszk társadalomkritikáját előlegezi. Benne minden leértékelődik, csak pénzt szerezni próbáló, ócska gagyivá válik. Az addigi színek minden emberi értéke, nagyszerűsége torzképként jelenik meg: a tudomány, a művészet, a jog, a szolidaritás, az emberi kapcsolatok, maga a szerelem. Itt még a megélhetés bizonytalansága pusztítja mindazt az emberi élet lényegéből, amit később a falanszter jót akaró, mégis embertelen rendje már kifejezetten tilt, büntet.

E színben több maszk mögött tűnik fel Lucifer partnere. Előbb kéjnőként kacérkodik szinte minden szembejövővel. Elmondja versét² korának megmaflutt férfiairol: korábban még sárkányokkal is megharcoltak az „*aranyalmáért*”, most meg „*bamba, aki nézi, nézi, és letépni nem merészli.*” A kis szerep rendszerint csak e dalból áll. Most azonban Udvaros Béla kibővítette a polgárlány néhány mondatával, és Geszty Glória jócskán hozzá is adott kis játékaival, ahogy bejártssa a színpadot, élvezve az életet, leszóllítja a férfiakat. Így aztán

1 Lányi Viktor fordítása

2 Huzella Péter csak a római szín dalaihoz írt zenét, ehhez nem.

indokoltabbá válik Lucifer elismerése is: „ez a *kacérság* tetszik, *ládd, nekem*”.

A kéjné a szín közepén diszkréten eltűnik, hogy aztán az előadás egyik meglepetéseként a cigányasszony képében térjen vissza. Hippia után ez szintén az egész mű kulcsszerepe. Előbbi a színésznő drámai erejét, utóbbi a humorát teszi inkább próbára. Érdekes előzmény, hogy az ősbemutató Hippiaja, Márkus Emília is megmutathatta magát e két szerepben: az 1936-os hangfelvételen már a jósnőt játszotta – csak közben eltelt néhány évtized. Most viszont ugyanabban az előadásban adatott meg ugyanakkor a színésznőnek, hogy Lucifer e két annyira különböző partnerét eljátszhassa.

Udvaros Béla a jósnő szerepét kortalaná tette, elszakadt a gyakorlattól, hogy ha Madách szerint is „*vén szipirtyó*”, akkor feltétlenül öregnek is kell lennie vagy legalább mozgásában, külsejében annak látszania. Azt is kérte Geszty Glóriától, hogy tartózkodjék a cigányos akcentustól. Így aztán a jósnő általánosabb jelentőségűvé vált, még inkább illeszkedik az előző szerepek összefüggő sorába.

E szerep a londoni szín panoptikumában jóval fontosabb, mint a többi furcsa figura. Minden lében kanál, a remélt kis haszonért kavar, füllent, nagyzol, Lucifer derűtségére kijelenti: „*énelőttem nem létez titok, ki a sátánnal régen cimborálok*” – mindezt rutinosan, magabiztosan, behézelgően. Ádám és Lucifer beszélgetése is kiemeli: e gagyivilágban „*most ő pótolja az ördög helyét*”. De kicsit Ádámét is: az egykor szintén jövőmondásra, horoszkópkészítésre fanyalodó tudós Keplerét.

Ha e színben minden leértékelődött, természetesen a gálánsnak szánt ékszer is hamis, melyet Lucifer jóvoltából Ádám a most éppen férjvadász polgárlányként megjelenő Évának ajándékoz. Mikor azonban a Mária-kép előtt az ékszer elporlad, a jósnőnek adott pénz is elpárolog. Erre a megcsalt kis hivatásos csaló nemcsak a szín, de az egész mű egyik kulcsszereplőjévé válik: felháborodottan hív rendőrt, zavarja ki, készíti menekülésre a Madách koráig megélt történelemből magát az ósatyát és örök kísértőjét – e törpe korból, annak földhözragadt realitásaként a lélek és az ész megszemélyesítőit.

Hippia földi léte ugyan megsemmisül Lucifer sátáni ötletétől, a halálos csóktól, mégis legyőzi őt: haldoklásának kínjai között Péter apostol szavaira, keresztiségében megváltást, megbékélést talál. Helene és a jósnő pedig Lucifert már egyenesen menekülésre készíti – a teremtés nagy csodájának, a földi nőnek természetes életerejére sorra legyőzi életünk makacs árnyékát.

Egy véletlen: váratlan beugrás még tovább erősítette a remekmű mondanivalójának e lappangó szálát. Udvaros Béla természetesen tartotta, hogy a föld szellemét nő játssza, hiszen a földet a legkülönbözőbb

kultúrák egységesen anyának, földanyának, anyaföldnek tekintik. A bolygónkat élő egységben látó Gaia-elmélet is istennői nevet választott magának. Borbáth Ottília impozáns, őserőt sugárzó alakítása az isteni akarat, a teremtés földi képviselőjeként fontos előkészítőjévé vált a mű, a zárójelenet üzenetének. Egy előadáson azonban az úrjelenetben helyette Geszty Glóriának be kellett ugrania. Háttal állt a közönségnek a gyönyörű zöld jelmezben, alig lehetett észrevenni a változást. Előző szerepsorának átélése, hangulata azonban benne maradt, folytatódott most is – és ezzel még nyilvánvalóbbá vált, hogy a Lucifert sorra legyőző földi nő és az Ádámot visszahívó, ezzel Luciferen szintén diadalmaskodó Földanya lényegében egy és ugyanaz: egyesül benne az univerzális teremtés földi megjelenése és a rajtunk keresztüli, mindennapi továbbteremtése.

A máter, egyben a teremtést megjelenítő matéria ereje, üzenete teljesebben ki aztán a zárójelenetben, mikor az Úr éppen Éva ósanyává válásával győzi le végleg a lázadó arkangyalt, a teremtést megkérdőjelező aggályaival együtt. Ezzel készíti elő záró üzenetét az erre már éretté váló emberpár – és valamennyi ember – számára a *percnyi létről* és a *végtelen érzetéről*, az élet értelmét jelentő *küzdésről*. A Lucifer által gúnyosan *családinak* nevezett jelenet valóban azzá válik, Bánffy György szeretetet sugárzó Teremtője leszáll magasáról az ember felé, egymást kereső kezükkel, Michelangelo freskójának megelevenedésével zárul az előadás.

*

Beigazolódott, hogy e korokon átívelő, több formában megjelenő új szerep, hasonlóan egybetartozik, mint Évée a történelmi színekben. Ha jóval rövidebb is, értékesen egészíti ki az Ádám – Éva – Lucifer hármast, készíti elő szintén a mű záró mondanivalóját. A saját életét természetesen élő, két lábbal a földön álló nő keresi útját, boldogságát, megélhetését, és közben elkerülhetetlenül kapcsolatba kerül Luciferral, világának mindennapi valóságával, szembesül az „ördögi” racionalitás ridegségével, hidegségével, embertelenségével. Életerejével mindig valamiképpen Lucifer méltó partnerévé válik – és a rafinált kísértőt rendre le is győzi.

Udvaros Béla már békécsabai korszakában rendezte együtt, így alaposan ismerte Lucifer mostani kitűnő megszemélyesítőjét, Kárpáti Tibort és Geszty Glóriát. Most is értik egymást. Lucifer persze az egész mű mozgatója. Ezen belül azonban érdekes új jelenség, hogy különböző módokon hogyan érinti meg őt is az emberi lét női oldala – sokszínűen, mégis ugyanakkor a színésztársának alakításában.

Közel hasonlóan fontos az új szerepsor kapcsolata Évával is: az időtlen, sokarcúan is örök ósanya és a köznapi valóságában élő nő viszonyát jelenítik meg.

Buzogány Márta végig színes, ugyanakkor bensőséges alakítását is tovább gazdagítja, ahogy Geszty Glóriával kiegészítik egymást. Éva szerepe a római szín Júliájaként sokáig passzív, tartózkodik, hogy bekapcsolódjék a mulatozásba. Hippia bezzeg él, keresi, hogy központba kerüljön, énekel, táncol, flörtöl – élvezi, hogy célpontja a férfiaknak. Gyors tragédiája társai közül mégis egyedül Évából vált ki szánalmat, emberi érzést. A konstantinápolyi színben végig együtt játszanak, kapcsolatuk ekkor válik legszorosabbá. Legszínesebb azonban a londoniban. A jósnő előbb Évára erőszakoskodik magát, szép jövőt ígér neki. Miután azonban információhoz jut Ádám „hajóiról”, fordít jóslatán, és Évát már a korábban lenézett, elutasított Ádámmal akarja összeboronálni. Ennek alakuló sikere miatt úgy érzi, joggal vár hálát mindkét irányból. Végül azonban Éva az ékszereinek elporladása után éppúgy háborog miatta és a „csalók” miatt. E sokszínű viszony mindkét színész számára

nagyszerű játéklehetőséget biztosított, amivel sikerrel éltek is.

Ádám (Lénárt László) Évát keresi mindenhol, számára kevésbé fontos egy másik nő. A római színben a többi férfihoz hasonlóan, a maga kamaszos módján ő is vadászik kicsit Hippiaira – de kedvesen, elegánsan, erőszakoskodás nélkül. Alondoni színben már fontosabbá válik kapcsolatuk, hiszen a jósnő alaposan beleavatkozik sorsának alakulásába, végül pedig kizavarja, menekülésre készíti őt is a történelemből.

Az Evangélium Színház nagyszerű előadásán, Udvaros Béla szereposztási ötletéből így született meg Lucifer női partnerének összetartozó szerepsora. Követik-e mások? Akár hagyományt teremthet? A siker igazolja: megéretté.

2010. február 19.

Az apostol és az ördög között - Mucsi Sándor (Péter apostol), Geszty Glória (Hippia), Kárpáti Tibor (Lucifer)